

"ȘTAFETA" – FROM THE PERSPECTIVE OF THE THEORY OF READING

Dorina Nela Trifu, PhD Student, University of Bucharest

Abstract: The purpose of my study is to make an analysis of the novel „Ștafeta” by Rodica Ojog-Brașoveanu from the perspective of the theory of reading. It follows a modern treatment of the theory of reading. The research is a classification of different types of texts, of different types of detective-literature lecturer („real lecturer”/„virtual lecturer”) and of the necessary competences of such a reader („communicative competence”, „reading competence”, „literary competence”, and „cultural competence”). It aims to prove the important role of captatio benevolentiae which the leitmotiv „baton” has on coagulating the captivating subject. The lost cassette-player, moving from one individual to another, from one family to another, being the binder among different narrative levels unrelated until now, becomes metaphorically a relay of death. The virtual reader is the one who demonstrates textual comprehension and is able to negotiate the meanings of the text, to re-encode or approximate them. This paper highlights some of the concepts of the theory of reading, formulated by Paul Cornea in the book „Introduction to the Theory of Reading”, using examples taken from the novel „Ștafeta”.

Keywords: *relay, reading theory, virtual reader, detective literature, novel*

Studiul meu face o analiză a romanului „Ștafeta” de Rodica Ojog- Brașoveanu din perspectiva teoriei lecturii. Lucrarea evidențiază câteva din conceptele de teorie a lecturii formulate de Paul Cornea în cartea „Introducere în teoria lecturii”, cu exemple din romanul polițist „Ștafeta”.

Abordarea pragmatică presupune un acord comunicativ, deoarece „ (...) a face literatură înseamnă a participa la un «joc» și a-i asuma regulile. (...) Textele literare nu denotă, ci *par* să denoteze, au caracterul unei judecăți asertive, dar fără funcție comunicativă.”¹ Romanul „Ștafeta” (1981), publicat ulterior cu alt titlu „O bombă pentru Revelion” (2009) are același tipar narativ al romanelor polițiste cu succes la public: plasarea finalului în incipit.

Anunțul tragic din incipit: „A explodat o bombă” este enunțul care anunță retrospectiv tema și tipul de roman: *policier cu suspans*. Cititorul își va pune imediat întrebările: Cine a pus bomba? De ce? Acțiunea rememorată se desfășoară în douăzeci și patru de ore, din ultima zi a anului, începând cu ora 19, până în prima zi a anului următor, ora 7. Trecerea de la producerea catastrofei la rememorarea detaliată a evenimentelor se face în fraza: „Catastrofa – ancheta avea s-o stabilească ulterior debutase cu un apel telefonic”².

Relatarea comică, la fel ca și replicile personajelor, fac din această operă un *roman cu umor*. „Cititorul rafinat” ca să uzăm de o formulă folosită de Paul Cornea operează în romanul polițist nu numai o lectură „estetică”, ci și logica acțiunii, mimarea realului. „Lectorul are, înainte de toate, sarcina de a *înțelege*, de a afla ce vor să *spună* semnificații, ceea ce se traduce prin decodificarea semnelor și interpretarea lor”.³ Procesul comprehensiunii depinde de „capacitatea sa lectorală”⁴. Suspansul, ceea ce îl face pe lectorul real, ca și pe cel virtual să

¹Paul Cornea, *Introducere în TEORIA LECTURII*, Iași, Polirom, 1998, p. 53

²Rodica Ojog-Brașoveanu, *Ștafeta*, București, Albatros, 1981, p. 5

³Paul Cornea, *op.cit.*, p.58

⁴*ibidem*

aștepte cu sufletul la gură desfășurarea evenimentelor poate fi urmărit gradat, într-un ritm ascendent, de tipul climaxului.

Motivul adulterului ilustrat de Andrei Gogan și Corina Manea amplifică suspansul. Dezvăluirea secretului prin care a sustras o sumă considerabilă din magazinul pe care îl patrona și nervozitatea lui Gogan ca și interogațiile retorice de genul „ – Auzi, care mișcare?!” mențin trează atenția. Descoperim ticăloșenia antieroului Andrei Gogan, cititorul gândind în același fel ca și amanta sa: „ «Ce puțin îl cunosc!» își spuse înfiorată.”⁵ Planul de acțiune al patronului de la Artex pentru a scăpa de delapidare este în același timp periculos, illogic și jignitor pentru amantă, care devine ironică și cinică. Refuzul ei categoric „- Nu. Bate la alte uși, Andrei! N-am să accept niciodată, auzi? Niciodată!”⁶ centreează interesul asupra persoanei care va plasa bomba atomică. Paradoxal, plasarea bombei chiar de cea care se jura că nu va acționa în acest sens, firea ei ezitantă este un punct de cotitură în lectură pentru cititorul care gustă surpriza. Corina, amanta a cinci bărbați căsătoriți în trecut, gustă șantajul din partea ultimului, Andrei Gogan, care o amenință că altfel o va trage după el într-un fel de barcă pe cale de a se scufunda. Acesta apelează la toate armele posibile pentru a o determina să acționeze rapid, cea mai puternică fiind amenințarea cu închisoarea pentru „complicitate la delapidare” sau „furt din avutul obștesc”⁷. Planul lui Andrei dă greș, fapt ce ne menține trează atenția. Corina Manea încremenește, văzând că Ionel Florea a luat cu el casetofonul, care ar fi trebuit să explodeze în interiorul magazinului. Încremenește în același timp și instanța extratextuală, cititorul, curios de ce se va întâmpla cu bomba. Acțiunea avansează pe un teren nebănuț de personaje, nici de cititor, ci doar de naratorul omniscient. Posibila explozie devine laitmotiv, acțiunea centrându-se asupra recuperării casetofonului primejdios. Cum de acționează dorința de a o sugruma pe aceea care vrea să denunțe cazul din cauza remușcării? Alt punct de cotitură neașteptat este modul în care casetofonul este însușit la intervale infime de oameni diferiți, element care fragmentează firul epic și conduce lectorul pe un teren nebănuț. În romanul polițist *totul e surpriza*, cum mărturisește unul dintre personajele scriitoarei cu referire la logodna în ascuns.

Secvențe retrospective, care amână explozia, sunt: împrietenirea lui Gogan cu amanta, Corina, căsnicia Lucreția – Andrei Gogan, tinerețea Florencei. Derularea firului epic central, care prezintă ce se întâmplă cu casetofonul- bombă, este întrerupt sau încetinit de alte planuri secunde comice, cum ar fi opiniile diferite ale soților Dăneț în privința educației, unele obiceiuri familiale, pe care colonelul le consideră nepotrivite, discuția despre haine neadecvate dintre colonelul Olimpiu Dăneț și tânărul locotenent Marin Moșoianu, discuția călătorilor cu taximetrista Persida Ionescu, băietană vioaie, incursiunile în trecutul personajelor, logodna *secretă* Ionel Florea- Emilia din noaptea de Revelion, portrete de personaje, descrieri de interioare în cadrul anchetei, distracția de Revelion în cluburi. Alte evenimente retrospective sunt din trecutul Florencei: rememorarea căsătoriei din interes a lui Florence, libertinismul acesteia, care, la o petrecere se scaldă la modul propriu într-o cadă de șampanie, pasiunea îndelungată cu colonelul Demetru, amantul secret timp de douăzeci și nouă de ani până în clipa morții lui. De asemenea, mai spre final, admirând un manechin gol dintr-o vitrină, locotenentul își aduce aminte de un film italian vizionat în copilărie.

Lectorul este în așteptare permanentă, iar digresiunile vin să completeze imaginea de ansamblu și sunt captivante pentru că sunt scene comice, cu un limbaj comic, răspunsuri neașteptate, în antiteză cu imaginea tragică de fundal în care toți actorii sunt amenințați de o

⁵ Rodica Ojog-Brașoveanu, *op.cit.*, p.15

⁶*idem*, p.17

⁷*idem*,p.17

potențială explozie. Judecând la rece, în text se povestesc vrute și nevrute, în orice moment fiind posibil evenimentul iminent – explozia. Oricine citește romanul va trăi de mai multe ori tensiunea generată de posibila explozie în enunțuri de genul: „Oamenii priveau cu invidie silueta lui Ionel Florea. O explozie puternică îl făcu să tresară.”⁸. Fie Ionel se consideră un norocos că are un nou casetofon, pe care vrea să-l probeze cu iubita, a altă situație tensionată pentru lectorul vigilent.

Ancheta ia forma deghezării, locotenentul Azimioară, travestit în fratele lui Ionel Florea, stoarce informații de la Lucreția, soția plictisitoare a lui Gogan. Poliția urmărește două cazuri: prinderea lui Gogan și dezamorsarea bombei.

Tocmai când Dăneț și Moșianu se gândeau că au rezolvat situația, ajungând la locuința celui care avea asupra lui *ștafeta morții*, Ionel declară ca a uitat obiectul cu pricina în taxi. De aici lucrurile sunt tot mai complicate. Mai mult decât atât, indispoziția lui Ionel Florea chiar în momentul logodnei lui este dată de aflarea unei fapte imbecile – plasarea bombei în casetofon- de către șeful său. Poliția face o percheziție *in absentia* familiei Miga tot în vederea găsirii aceluiași casetofon, motiv de a prezenta psihologia interiorului în cazul unei anchete, modalitate prin care se identifică personalitatea cuiva. De exemplu, pe doamna Miga interiorul casei o arată ca fiind o persoană cochetă, indiferentă și dezordonată. Lucrurile personale demonstrează că indivizii se înscriu în categoria avarilor. Paznicul de la muzeul din apropiere întreabă șoferița ce caută poliția în acea casă, iar răspunsul „- O bombă!” este uluitor. Negăsind nimic, agenții concluzionează că soții au luat cu ei la Revelion și casetofonul. Motivația, cred ei, ar fi ascunderea lui foarte bine, pentru a face față percheziției. Cititorul este avertizat în acest moment că poliția gândește logic, dar nu real. Naratorul face pe cititor complice la acțiune prin faptul că i-a dezvăluit motivația reală: soții Miga au luat cu ei casetofonul pentru a-l face cadou fiului lor, Alexandru. Cititorul trăiește suspansul de câte ori vine vorba de casetofon. Fie că naratorul notează că Alexandru a introdus caseta, fie că ștafeta morții ajunge în familia Brănescu, deoarece Alexandru a pierdut casetofonul la poker. Numai că soții Brănescu rătăcesc drumul și nu își pot aminti unde au parcat mașina, unde –firește- se afla și casetofonul. Miliția anunță prin stația radio că s-a furat autoturismul Fiat 1500 roșu, apoi vine știrea senzațională că înăuntru se află o bombă.

Casetofonul este motivul care leagă firele narrative. Un grup de liceeni, Răzvan, Florin, Cati și Oana, fac un accident cu mașina furată. Răzvan și familia rămân îngroziți când află că înăuntru casetofonului se afla o bombă. Casetofonul ajunge în casa lui Florin Georgescu, băiatul dezamăgit de viața austeră, care îl sustrage din mașină pe furiș și tot pe furiș îl pune în casă. Casetofonul e unicul obiect valoros al lui Florin, deci se hotărăște să-l ascundă. Ciudat, gândul la casetofon îl face să plângă, deși altădată s-ar fi bucurat enorm pentru un asemenea obiect. Doru, frate cu Florin, ia cu el în excursie casetofonul în ascuns, convins fiind că Florin nu i l-ar împrumuta. Laitmotivul este exprimat de multe ori într-un enunț formulat de agentul de poliție de genul: „În casetofon se află o bombă care poate exploda din secundă în secundă.”⁹

De fiecare dată un incident nedorit de personaje amână apăsarea butonului criminal. De exemplu, atunci când aviatorul vrea să dea drumul muzicii, tatăl său se lovește la genunchi, deci dorința inițială este momentan suprimată în favoarea îngrijirilor medicale ale domnului Miga. Cititorul oscilează permanent între suspans și incertitudine, trăind stări contradictorii care se succed, de la nervozitate la calm, de la tensiune la liniște sufletească, de la agitație la relaxare spontană și momentană. Stările acestea sunt dictate de fluxul epic

⁸Rodica Ojog-Brașoveanu , *op.cit.*, p.47

⁹Rodica Ojog-Brașoveanu, *op.cit.*, p.220

tensionat când se anunță pornirea casetofonului, care ar produce o catastrofă și relaxat, când se amână tragicul eveniment. Detensionarea se produce brusc și prin transferul rapid de la registrul tragic la cel comic, cum ar fi detaliul că Florence gândește că soțul ei se ospătează de Revelion numai pentru a face ziua următoare economie în frigider. La jocul de cărți, profesoara Cici vrea să pună muzică.

În text, casetofonul ar fi pentru personajele inocente, care doresc să-l pornească, un motiv de relaxare, iar pentru lector – o pricină de tensiune, în timp ce naratorul își avertizează cititorul model de pericolul iminent. Comică este și scena în care soții Miga, reveniți după Revelion de la petrecere în propria locuință, trebuie să se legitimeze în fața poliției. „Spre a produce un text literar ori spre a-l recepta, atât autorul, cât și receptorul își scindează personalitatea, asumându-și «roluri» fictive, a căror trăsătură principală e că n-au nimic comun cu existența diurnă, că se definesc prin normele liber consimțite ale participării la o activitate imaginară.”¹⁰

Când se credea că bomba va ucide doi oameni nevinovați, situația amenințătoare se deplasează asupra altora care nu au nicio legătură cu magazinul Artex sau cu Gogan. În cazul lecturii polițiste există un număr mare de variabile, încât trebuie luați în calcul și parametrii social, psihanalitic, axiologic, psihologic.

Lectorul virtual, înzestrat cu „competența literară”¹¹ și „competența culturală”¹² are „capacitatea de a inventa sensuri complementare, de a stabili legături și de a produce inferențe”¹³. El stochează în memorie diferite modele, scheme, opțiuni, argumente, căutând piste de semnificație pentru construcția sensului. „Superstructurile schematice au caracterul de organizări secvențiale tipizate: performanța primului termen îi anunță pe următorii, astfel încât lectura se desfășoară ca o umplere a «căsuțelor goale»”.¹⁴

În acest gen de literatură, cititorul *construiește* sensul până la un punct culminant, prin mai multe ipoteze în lanț, pentru ca în finalul textului să îl *descopere* și să verifice logica sa față de cea auctorială sau a agentului de poliție. Cititorul citește rândurile și dincolo de rânduri. „Lectura ca dialog”¹⁵ presupune ca naratorul să selecteze, să decodifice și să re-codifice sensul textului, să îl interpreteze, argumentând logic acțiunea. Cititorul poate fi în unele cazuri dezamăgit că s-a aventurat în atribuirea de semnificații greșite, gustând, paradoxal, și surpriza. Finalul dialogului autor virtual – lector virtual oferă motivația din partea primului la solocitanta întrebare *de ce?* a partenerului extratextual pe parcursul lecturii model.

În planul central, dominat de amenințarea cu moartea din cauza unei bombe se succed personaje din medii diferite ale capitalei. Ele nu sunt conștiente de pericol, despre care află de-abia după ce îl depășesc. Este cazul taximetrastei, apoi a soților Șerbănică Miga și Florence. Pentru salvarea primeia, ceilalți taximetriști anunțați prin radio încearcă s-o avertizeze. Locotenentul Azimioară reperează din elicopter Dacia veche a Persidei, reușesc s-o oprească, pentru ca să afle că obiectul căutat a intrat în posesia a doi bătrâni.

Fiecare din posesorii temporari ai casetofonului îl consideră obiectul norocos, când de fapt el reprezintă o ștafetă a morții. Soțul e de părere să ducă aparatul fiului lor, Alexandru. Sandy e încântat de casetofon și dorește să-l pornească. Îl lasă un timp și se repede la băutură.

¹⁰Rodica Ojog-Brașoveanu, *op.cit.*, p.220

¹¹Paul Cornea, *op.cit.*, p.87

¹²*idem*, p.89

¹³*idem*, p.88

¹⁴*idem*, p.160

¹⁵Paul Cornea, *op.cit.*, *op.cit.*, p.111

Vrea apoi să pună caseta cu Elvis, dar e întrerupt de un apel telefonic. Revelionul nu e un eveniment fericit pentru familia Șerbănescu și invitați. Florence, soacra, leșinată de foame și enervată de noră și de poveștile cotidiene ale invitaților, își reproșează de ce nu a rămas acasă. Opiniile despre dans sunt împărțite: pentru Manuela nu are sens să transpire lângă un bărbat care nu ar fi soțul ei, în timp ce doamna Miga este frivolă. Opinia Manuelei e ridicolă pentru soacră și demnă de admirație pentru socru. Alexandru iubește dansul, care îl destinde, inconștient de catastrofa ce s-ar produce dacă ar porni casetofonul-cadou: „Alexandru, dansator pasionat, tăcea și înghițea. Acum, aștepta cu ochii la casetofon un singur cuvânt din partea nevastă-si. Manuela zâmbi condescendent.”¹⁶

În țăsătura narativă, se revine frecvent la motivul casetofonului, cititorul trăind fiecare eveniment cu tensiune, laitmotivul având rol de anticipație a evenimentului tragic: „- Adu șampania, Alex, și pe urmă să dai drumul la casetofon.”¹⁷ Suspansul e trăit de cititor cu siguranță și când Doru vrea să dea drumul la casetofon după ce termină colegii de cântat.

În planul anchetei, pentru lector, la fel ca și pentru agenții de poliție orice detaliu despre Gogan are relevanță, chiar incursiunea în trecutul personajului evidențiază firea ursuză a personajului, motiv pentru care stabilea cu greu o relație de amicitie. Vărul Vintilescu, cel care scurtă vreme îl ascunde în noaptea de Revelion, nu poate înțelege cum s-a lăsat mințit de Gogan, cum de i-a acordat toată încrederea, celui care fuge în secret cu mașina sa. Personaj negativ, nu reușește s-o sugrume pe amantă, iar planul de a dezerta eșuează și va trebui, ca în orice roman polițist să plătească pentru faptele sale abominabile.

„Însă opțiunea pentru o soluție sau alta, deși sugerată de text, e decisă de lector (interpretant)”¹⁸, dar numai până aproape de deznodământ. Discursul e ininteligibil, neclar, neordonat, confuz pe parcursul lecturii, deși lectorul trăiește iluzia non-ambiguității, a comprehensiunii lectorale. Discursul captează și înfricoșază prin lipsa momentană de răspuns. Finalul stabilește ordinea definitivă a evenimentelor, impresionant fiind momentul când colonelul Olimpiu Dăneț își dă viața pentru a salva alte patruzeci de vieți. Casetofonul explodează chiar în brațele sale. Epilogul este secvența cea mai captivantă, deoarece motivează evoluția personajelor după un asemenea eveniment tragic. Ionel Florea este fericit alături de Emilia, devenită soție. Coralia Gogan este obsedată de triful telefonului. Florence este tot crispată de comportamentul nerafinat al lui Șerbănică Miga. Corina Manea rămâne aceeași persoană libertină, gata să zâmbească domnilor eleganți ce se interpun în calea sa. Doru Georgescu preia treburile casnice în locul fratelui său, Florin. Cecilia e invitată de Manuela să joace poker. Pentru Oana, revelionul cu bombă a rămas memorabil, în timp ce Cati nu-și încarcă memoria cu un asemenea incident insignifiant. Lucica Petcu îi trimite cele necesare lui Răzvan, tot în ascuns. Doamna Dăneț rămâne marcată de moartea soțului. Locotenentul Moșoianu își imagina ca și înainte o zână blondă, gândind reverențios în același timp la adresa defunctului Dăneț. Pe scurt, viața personajelor reintră în normalitate.

„În ultimă instanță, lectura e un mod de a fi cu ceilalți, un «rendez-vous», un apel captat din nenumăratele care brăzdează eterul, o voință de empatie, de smulgere din egocentrism și insularitate.”¹⁹

Concluzionând, în lucrarea de față am încercat o tratare modernă a textului din perspectiva teoriei lecturii. După o clasificare a tipului de text, a tipurilor de lector cerut de literatura polițistă („lector real” / „lector virtual”), un rol important îl au competențele

¹⁶Rodica Ojog-Brașoveanu, *op.cit.*, p.139

¹⁷*idem*, p.144

¹⁸Paul Cornea, *op.cit.*, p.67

¹⁹*idem*, p. 113

lectorului („competența comunicativă”, „competența lectorală”, „competența literară”, „competența culturală”). Consider că leitmotivul „ștafeta” îndeplinește funcția de *captatio benevolentiae* asupra încheșării captivante a subiectului. Casetofonul pierdut și care circulă de la un individ la altul, de la o familie la alta, fiind liantul unor planuri narative fără nicio legătură până atunci, devine metaforic o ștafetă a morții. Lectorul virtual este cel care dă dovadă de comprehensiune textuală și este capabil să negocieze sensurile textului, să le re-codifice sau să le aproximeze.

BIBLIOGRAPHY:

- Apolzan, Mioara 1979, *Casa ficțiunii*, Cluj-Napoca, Editura Dacia.
- Balotă, Nicolae, 1997, *Romanul românesc în secolul XX*, Editura Viitorul românesc.
- Barthes Roland, 2006, *Plăcerea textului*, Editura Cartier.
- Cornea, Paul 1988, *Introducere în TEORIA LECTURII*, Iași, Polirom.
- Eco, Umberto 1991, *Lector in fabula. Cooperarea interpretativă în textele narative*, București, Editura Univers.
- Goethe, *Despre literatură și artă*, editura de stat pentru literatură și artă.
- Gyurcsik, Margareta 1991, *A povesti, a reflecta*, Timișoara, Editura Facla.
- Ibrăileanu, Garabet 1968, *Studii literare*, Editura Tineretului.
- Henryk Markiewicz, *Conceptele științei literaturii*, 1988, București, Editura Univers.
- Mușat, Carmen, *Perspective asupra romanului românesc postmodern și alte ficțiuni teoretice*, Ed. Paralela 45.
- Ojog-Brașoveanu, Rodica, 1981, *Ștafeta*, București, Editura Albatros.
- ****POETICA ROMANULUI ROMÂNESC*, *Antologie, note și repere bibliografice de Mircea Regneală* 1987, București, Editura Eminescu.
- Popovici, Vasile 1988, *eu, personajul*, Editura Cartea Românească.
- ****ROMANUL ROMÂNESC CONTEMPORAN*, *Studiu introductiv, note, culegerea textelor de Ion Vlad* 1974, București, Editura Eminescu.
- Simenon, Georges 2005, *Cine a ucis-o pe Cécile?*, Polirom.
- Vartic, Mariana 1983, *Anton Holban și personajul ca actor*, București, Editura Eminescu.
- Vianu, Tudor 1968, *Estetica*, București, Editura pentru Literatură.